Elaborarea unui scale de măsurare a atitudinii cadrelor didactice față de elevii cu CES integrați în învățământul de masă

Nicoleta Raluca LUPU ¹

Abstract

Inclusion of people with disabilities is a topical issue that occupies an important place among the concerns of specialists. The attitude of community members can positively or negatively influence the process. In the process of integration of pupils with special education needs in mainstream schools an important role has the attitude of teachers. Measuring attitudes of a large group of participants to respect the principle of anonymity is difficult. The purpose of this study was to develop a instrument to measure teachers' attitudes towards the integration of pupils with special education needs in mainstream school. Knowing the real attitude and the factors that influence this attitude will allow specialists to develop and implement programmes to change attitudes, thus favouring the integration of pupils with special needs

Keywords: special education needs, attitude, integration, scale.

Introducere

În literatura de specialitate există mai multe definiții ale atitudinii, fiind un domeniu intens studiat în psihologia socială. Iluț (2004) explică interesul manifestat prin complexitatea sa și prin multiplele sale fațete. În dicționarul de psihologie, Popescu-Neveanu (1978) definește atitudinea ca o modalitate relativ constantă de raportare a individului sau grupului față de anumite laturi ale vieții sociale și față de propria persoană. Allport (1959) definește atitudinea ca orientarea subiectului față de alt subiect, obiect sau situație. După Larousee (1998) conceptul de atitudine acoperă diverse semnificații. Există atitudini personale, care nu pun în cauză decât individul și atitudini sociale, care au o incidență asupra grupurilor, ambele având în comun un ansamblu de reacții personale față de un obiect determinat: animal, persoană, idee sau lucru. O definiție complexă a atitudinii oferă Vrabie (1975): "sistem relativ durabil de reacții afective, față de obiectul

atitudinii, reacții ce reflectă conceptele și convingerile însușite de individ cu privire la caracteristicile unui obiect social sau al unei clase de obiecte sociale și care-l predispun la o anumită comportare față de obiectul atitudinii" (pp.33-34). Autorul a ajuns la această definiție în urma unei analize a literaturii de specialitate, găsind elementele comune ale definițiilor oferite, atrăgând atenția că sunt definiții care pun accentul pe componenta intelectuală și definiții care reduc atitudinea la componenta afectivă sau la comportament. Deducem de aici că atitudinea este formată din cele trei componente mai sus amintite, care interacționează între ele, având aporturi diferite în formarea atitudinii. Neculau (2004), Chelcea (2008) amintesc de "Modelul tridimensional al atitudinii": 1) componenta cognitivă (opinii, credințe, convingeri), 2) componenta comportamentală (comportamentul manifestat), 3) componenta afectivă (sentimente). Vrabie (1975) explică rolul fiecărei componente în formarea

atitudinii. Dacă sfera cognitivă a atitudinii permite cunoașterea și înțelegerea obiectului față de care manifestăm o atitudine, prin sfera afectivă obiectul este evaluat, apreciat, ca la final, subiectul în funcție de ceea ce a înțeles și simte să aibă o reacție externă, un comportament.

În ceea ce privește măsurarea atitudinii, Eiser, Van Den Plight (1988) consideră că măsurarea atitudinilor este dificilă deoarece acestea nu sunt vizibile, fiind măsurate indirect. Chircev (1941) descrie următoarele metode pentru măsurarea atitudinilor: 1) metoda recensământului- operație de numerotare a persoanelor care sunt pentru sau contra, 2) metoda chestionarului- se răspunde la mai multe întrebări, suma răspunsurilor pozitive arătând intensitatea atitudinii; față de metoda recensământului, metoda chestionarului poate fi supusă metodelor statistice pentru verificarea validității și fidelității, 3) testele de opinie (față de chestionare scările de opinie au avantajul de a avea mai multe gradații în funcție de intensitatea atitudinii), 4) testele de situații- prezentarea unor situații care să măsoare atitudinile în baza răspunsului oferit.

Articolul de față abordează atitudinea cadrelor didactice față de integrarea elevilor cu CES în învățământul de masă și propune un chestionar de măsurare a acestei atitudini. Rezultatele unui studiu recent (Lupu, 2017) asupra unui grup mic de cadre didactice, din județul Brașov, au arătat o atitudine pozitivă față de incluziunea elevilor cu dizabilități. Metoda de măsurare a atitudinii a fost interviul în grup, un aspect important care ar fi putut influența răspunsul

participanților, din lipsa anonimatului. În acest context, se dorește elaborarea unui instrument care să permită investigarea atitudinii cadrelor didactice într-un număr mai mare, într-un timp mai restrâns și respectând principiul confidențialității.

Alte scale care măsoară atitudinea cadrelor didactice cu privire la incluziunea elevilor sunt: Scala STATIC „Scale of Teachers’ Attitudes Toward Inclusive Classrooms” (Cochran, 1997) și scala ATTAS-mm “Attitudes Towards Teaching All Students” (Lori & Noto, Gregory, 2012). Aceste scale măsoară atitudinea cadrelor didactice în general și percepțiile acestora față de mai multe aspecte ale procesului incluziunii școlare.

Operaționalizarea conceptului

Conceptul de ”atitudine față de elevii cu CES” a fost împărțit în trei subconcepte: atitudinea față de persoanele cu dizabilități în general, atitudinea față de integrarea elevilor cu CES în școala unde cadrul didactic predă, atitudinea față de integrarea elevilor cu CES în clasa unde cadrul didactic predă. În elaborarea chestionarului, s-a pornit de la premiza conform căreia atitudinea cadrelor didactice față de elevii cu CES diferă în funcție de contactul direct cu aceștia. Altfel spus, respondenții la chestionar pot manifesta o atitudine pozitivă atunci când este vorba despre persoanele cu dizabilități în general și despre integrarea lor în învățământ și societate, unde vreun contact direct cu ei este puțin probabil. Atunci când aria persoanelor cu dizabilități se restrânge la elevii cu CES și la integrarea lor în școală sau în clasă, contactul cu ei fiind inevitabil, atitudinea poate suferi modificări. Fiecare

subconcept este divizat, la rândul lui în alte categorii, după cum se observă în figura 1. Atitudinea față de persoanele cu dizabilități, în general se referă la drepturile acestei categorii și la integrarea lor în învățământ și societate.

Atitudinea față de integrarea elevilor cu CES în școală și în clasă este măsurată în funcție de tipul integrării (integrare totală, parțială, integrare cu profesor de sprijin) și în funcție de tipul și gravitatea deficienței elevilor.

Fig. 1 Operaționalizarea conceptului atitudinea față de integrarea elevilor cu CES "

Generarea unui set mare de itemi

În această etapă s-au elaborat un număr cât mai mare de itemi care să abordeze problematica atitudinii față de elevii cu CES, itemi pentru fiecare subcategorie menționată mai sus. Astfel scala va avea trei subscale care vor aborda conceptul

de atitudine într-un cadru general, larg (prima subscală), dar și într-un cadru specific, restrâns (ultimele două subscale). În elaborarea itemilor se va ține cont de regulile de scriere a itemilor și de principiul redundanței (Aniței, 2007, Clinciu, 2009).

Tabelele următoare prezintă itemii fiecărei subscale, astfel:

Tab. 1 Itemi subscala I- Atitudinea față de persoanele cu dizabilități, în general

DREPTURILE PERSOANELOR CU NEVOI SPECIALE
Persoanele cu dizabilități au dreptul la educație.
Persoanele cu dizabilități au dreptul la servicii de sănătate și recuperare.
Persoanele cu dizabilități au dreptul la șanse egale în educație, indiferent de tipul și gravitatea deficienței.
Persoanele cu dizabilități au dreptul la pregătire profesională pentru angajare.
Persoanele cu dizabilități au dreptul la șanse egale în integrarea profesională, indiferent de tipul deficienței.
Persoanele cu dizabilități au dreptul la dezvoltare culturală și spirituală.
Școala românească de masă ar trebui să fie o "școală pentru toți".
Locul elevilor cu CES este în învățământul special.

Se observă că itemii primei subscale fac referire la drepturile persoanelor cu dizabilități și măsoară atitudinea generală față de integrarea acestora în societate, fără a presupune un contact direct cu această categorie. La sfârșitul subscalei se face trecerea subtilă de la o atitudine generală față de integrarea în societate spre o atitudine generală față de integrarea în învățământul de masă. Se observă prezența unor itemi cu scorare inversă. De exemplu itemul "Locul elevilor cu CES este în învățământul special" arată o împotrivire față de integrarea în învățământul de masă, pe când itemul "Școala românească de masă ar trebui să fie o "școală pentru toți" arată acceptarea tuturor elevilor în școala de masă.

A doua subscală (tab. II) măsoară atitudinea față de integrarea parțială sau totală a elevilor cu CES în școala unde cadrul didactic predă (probabilitatea unui contact cu elevul cu CES crește). Se observă trecerea de la general la particular. Și aici sunt prezenți itemii cu scorare inversă. Itemii subscalei fac referire la integrare indiferent de deficiență, în funcție de gravitatea deficienței, cu sau fără profesor de sprijin, în funcție de progresul elevilor. De asemenea, itemii vizează imaginea școlii, formarea cadrelor didactice și condițiile oferite de școală, toți acești factori influențând atitudinea.

Tab. II Itemi subscala II- Atitudinea față de integrarea elevilor cu CES în școală

INTEGRARE, INDIFERENT DE DIZABILITATE

Elevii cu CES fac parte din școală alături de ceilalți copii.

INTEGRARE, ÎN FUNCȚIE DE GRAVITATEA DIZABILITĂȚII

Școala ar trebui să aibă dreptul să aleagă elevii cu CES, în funcție de gravitatea dizabilității lor.

Elevii cu dizabilități moderate ar trebui integrați total în școală.

Elevii cu dizabilități grave ar trebuie integrați parțial în școală, doar pentru dezvoltarea socială. Și elevii cu dizabilități grave pot fi integrați total în școală.

INTEGRARE CU PROFESOR DE SPRIJIN

Elevilor cu dizabilități grave ar trebui să li se refuze accesul în școală, fără asistent personal.

Elevii cu dizabilități moderate pot fi acceptați în școală și fără profesor de sprijin.

IMAGINEA ȘCOLII

Imaginea școlii nu este "pătată" de prezența elevilor cu CES.

FORMAREA CADRELOR DIDACTICE

Cadrelor didactice din școală nu ar trebui să predea elevilor cu CES, deoarece nu pentru această categorie s-au pregătit profesional.

Este de datoria profesorilor din Școala Specială să predea elevilor cu CES.

CONDIȚII/SERVICII SPECIALIZATE

Școala ar trebui adaptată nevoilor elevilor cu CES.

Școala nu trebuie dotată pentru nevoile elevilor cu dizabilități deoarece nu este Școală Specială.

INTEGRARE ÎN FUNCȚIE DE PROGRESUL ELEVILOR

Elevii cu CES care nu pot respecta programul și activitățile școlii nu au ce căuta în școală.

Școala este doar pentru cei care "pot ține pasul"!

Ultima subscală măsoară atitudinea în sens și mai restrâns, făcând trecerea de la integrarea în școală la integrarea în clasă unde cadrul didactic predă și unde contactul este inevitabil.

Tab. III Itemi subscala III- Atitudine față de integrarea elevilor cu CES în clasă

INTEGRARE, INDIFERENT DE DIZABILITATE
Ușa clasei este deschisă pentru toți elevii, indiferent de dizabilitate.
INTEGRARE, ÎN FUNCȚIE DE GRAVITATEA DIZABILITĂȚII
Cadrul didactic ar trebuie să aibă dreptul să refuze anumite categorii de elevi cu CES.
Elevii cu dizabilități moderate pot avea responsabilități în clasă.
Elevii cu dizabilități grave ar trebuie să participe doar la unele activități din clasă.
Elevii cu dizabilități moderate pot face progrese în clasă.
Toți elevii indiferent de dizabilitate pot avea responsabilități în clasă.
Elevii cu dizabilități grave nu fac progrese în clasa obișnuită.
Elevii cu dizabilitate și tulburări de comportament nu pot face achiziții.
Elevii cu CES și tulburări de comportament nu ar trebui acceptați în clasă.
INTEGRARE CU PROFESOR DE SPRIJIN
Prezența profesorului de sprijin în clasă este deranjantă și inutilă.
Profesorul de sprijin poate fi de ajutor cadrului didactic.
IMAGINEA CLASEI
Elevii cu CES "trag clasa în jos".
Elevii cu CES strică imaginea clasei.
IMPACT
Elevul cu CES din clasă are un impact negativ asupra celorlalți elevi.
Prezența elevului cu CES în clasă dezvoltă empatia celorlalți copii.
Prezența elevilor cu CES îngreunează activitatea în clasă.
Elevul cu CES este o muncă în plus pentru învățător/profesor.
Elevii cu CES nu au nevoie de atenție permanentă, în defavoarea celorlalți copii.

Se observă itemii cu scorare inversă care au rolul și de a verifica onestitatea și atenția cadrelor didactice în completarea chestionarului. Un profesor care va fi de acord cu afirmația " Profesorul de sprijin poate fi de ajutor cadrului didactic " nu poate fi de acord în același timp și cu itemul "Prezența profesorului de sprijin în clasă este deranjantă și inutilă" o astfel de nepotrivire demonstrând, fie lipsa onestității, fie lipsa atenției în completarea chestionarului, fapt ce va atrage după sine eliminarea participantului din cadrul cercetării pentru a nu distorsiona rezultatele finale. Itemii ultimei subscale fac referire la

integrarea parțială, totală, integrarea în funcție de gradul dizabilității sau indiferent de dizabilitate și măsoară atitudinea cadrului didactic față de integrarea elevului cu CES în clasă, atât în funcție de impactul pe care elevul cu CES îl are asupra celorlalți elevi și asupra imaginii clasei, cât și în funcție de tulburările de comportament asociate dizabilității

Determinarea tipului de format al măsurătorii

Pentru determinarea atitudinilor, datorită faptului că sunt ușor de construit și tind să aibă o mare fidelitate,

Cliniciu, 2009 recomandă utilizarea scalelor Likert. Răspunsurile respondentului sunt gradate de la puternic de acord, de acord până la dezacord, puternic dezacord. Scala de măsurare a atitudinii față de integrarea în învățământul de masă a elevilor cu CES este o scală Likert. Răspunsurile sunt gradate de la 1 la 5 unde: 1- exprimă total dezacord, 2- parțial dezacord, 3- neutru, 4- parțial acord, 5- total acord. Participanții sunt asigurați de confidențialitatea răspunsurilor care nu vor fi catalogate în răspunsuri corecte și răspunsuri greșite. La sfârșitul chestionarului participanților li se solicită completarea datelor socio-demografice precum sex, vârstă, ciclu școlar, mediul de proveniență, nivel de pregătire profesională, grad didactic, experiență didactică, factori care conform studiilor contribuie la modificarea atitudinii. De asemenea, participanții sunt rugați să completeze gradul și tipul de dizabilitate al elevilor cu care au lucrat, ce rezultate au obținut cu aceștia și dacă elevii au beneficiat de profesor de sprijin. Se cere de altfel notarea numărului cursurilor de formare destinate integrării și a modalității de suport din partea școlii. Ultima parte a chestionarului dorește clasarea dizabilităților și exprimarea opiniei față de tipul de dizabilitate care ar avea cel mai mare succes de integrare în învățământul de masă.

Caracteristici ale grupului de participanți

Scala a fost pre-testată pe un număr de 115 participanți, cadre didactice din județul Brașov. 74 de profesori predau la nivel primar, 35 de profesori la nivel gimnazial, iar 7 profesori la liceu. 90 de

participanți provin din mediul urban, iar 25 din mediul rural. În ceea ce privește sexul și vârsta participanților, majoritatea cadrelor didactice sunt de gen feminin (N=111), cu vârste cuprinse între 24 și 60 de ani. 69 de participanți au bifat la ultimul nivel de pregătire profesională, licența, 45 masteratul și un participant doctoratul. În ceea ce privește gradul didactic, 57 de profesori participanți au gradul didactic I, 35 gradul II și 23 definitivatul.

Caracteristici psihometrice ale scalei

Scala finală de măsurare a atitudinii față de integrarea elevilor cu CES în învățământul de masă este alcătuită din 40 de itemii dintre care 15 itemi sunt itemi cu scorare inversă. Scorarea răspunsurilor se face pe o scală Likert de la 1 la 5. Scala finală este alcătuită din trei subscale:

- Subscala I- Atitudine generală față de persoanele cu dizabilitate
- Subscala II- Atitudine față de integrarea elevilor cu CES în școală
- Subscala III-Atitudine față de integrarea elevilor cu CES în clasă

Itemii sunt distribuiți de la general spre particular. Scala conține propoziții cu conținut pozitiv și negativ, ca o precauție pentru a evita distorsionarea răspunsurilor. Chestionarul este un chestionar autoadministrat. Pentru a evita neînțelegerea întrebărilor în antetul chestionarului se explică ce presupune elevul cu CES.

Tabelele următoare prezintă coeficienții de consistență internă pentru întreaga scală și cele trei subscale. Se observă un coeficient de.81, suficient de mare pentru a afirma că această scală are o consistență

internă bună (tab.4). De asemenea se observă că valoarea coeficientului Alpha nu se modifică considerabil dacă este șters vreun item (anexa 1), motiv pentru care scala finală cuprinde același număr de itemi.

Tab. 4 Coeficient de consistență internă pentru întreaga scală

Coeficient de consistență internă	Număr de itemi
,81	40

Prima subscală are un coeficient Alpha de .56, a doua un coeficient de .52, iar a treia subscală un coeficient de .67, ceea ce arată o consistență internă medie (tab.5).

Tab. 5 Coeficient consistență internă-subscale

Subscale	Coeficient Alpha	Număr de itemi
Atitudinea_generală față de persoanele cu deficiențe	,56	8
Atitudinea_integrare_școală	,52	14
Atitudinea_integrare_clasă	,67	18

Se remarcă de altfel, corelații puternice între scală și subscalele acesteia, la un $p < .01$

Tab. 6 Corelații între scală și subscale

	Atitudinea_integrare_școală	Atitudinea_integrare_scoală	Atitudinea_generală față de persoanele cu deficiențe
Atitudine_CES_	,92	,91	,66
Coeficient r			
Total	Sig. ,000	,000	,000
	N 115	115	115

Tabelul următor prezintă statistici descriptive ale scalei și ale celor trei subscale. Indicatorii forme de distribuție arată că cele trei dimensiuni se încadrează în intervalul (-1, +1), ceea ce indică o formă simetrică a distribuției. Se observă un scor minim și un scor maxim, scorul minim arătând o atitudine negativă, iar scorul maxim o atitudine pozitivă

Tab. 7 Statistici descriptive scală și subscale

	Atitudinea generală Subscala I	Atitudinea integrare școală Subscala II	Atitudinea integrare clasă Subscala III	Atitudine integrare CES Scala
N	115	115	115	115
Media	35	45	60	141
Abatere standard	3,12	7,04	8,95	16,81
Skewness (simetria)	-,53	-,16	-,46	-,26
Kurtosis (boltirea)	,08	-,33	-,21	-,68
Scor minim	26	30	39	104
Scor maxim	40	61	78	171

Testul Kolmogorov-Smirnov evaluează normalitatea distribuțiilor și arată conform tabelului 8 că nu există

diferențe semnificative statistic între distribuția variabilelor implicate și distribuția normală, la un $p > .05$.

Tab. 8 Testul Kolmogorov-Smirnov pentru scală și cele trei dimensiuni ale scalei

		Atitudinea_g enerală persoane deficiențe	Atitudinea_i ntegrare_ scoala	Atitudinea_i ntegrare_ Clasa	Atitudine_ integrare_ CES
Număr participanți		115	115	115	115
Parametrii normali	Medie	35	45	60	141
	Abatere standard	3,12	7,04	8,95	16,81
Diferențe Extreme	Absolute	,13	,09	,10	,07
	Pozitive	,06	,07	,05	,04
	Negative	-,13	-,09	-,10	-,07
Kolmogorov-Smirnov Z		1,42	1,05	1,09	,78
Prag de semnificație		,08	,21	,18	,57

Concluzii

Scopul studiului a fost elaborarea și pretestarea unui chestionar care să măsoare atitudinea cadrelor didactice față de integrarea elevilor cu CES în școlile incluzive. Chestionarul (anexa 2) cuprinde 40 de itemi, dintre care 15 itemi cu scorare inversă și măsoară atitudinea pe o scală Likert de la 1 la 5, unde 1 presupune puternic dezacord, iar 5, puternic acord. Sunt măsurate astfel trei dimensiuni ale atitudinii: atitudinea față de integrarea în general a persoanelor cu dizabilități, atitudinea față de integrarea elevilor cu CES în școală, atitudinea față de integrarea elevilor cu CES în clasă. În elaborarea chestionarului, s-a pornit de la premiza conform căreia atitudinea cadrelor didactice față de elevii cu CES diferă în funcție de contactul direct cu aceștia, atitudinea fiind măsurată de la general spre particular. La acest studiu au participat 115 cadre didactice, învățători și profesori, predominant gen feminin, mediul urban din județul Brașov. Analiza statistică a evidențiat caracteristici psihometrice bune, cu un coeficient de consistență internă de .81.

Studiul de față are valoare aplicativă, pe lângă suportul teoretic, acesta oferind un instrument de măsurare a atitudinii cadrelor didactice față de integrare, ușor de aplicat la nivel instituțional. Prin investigarea atitudinii față de elevii cu dizabilități din școală se pot elabora și implementa proiecte de schimbare a atitudinii, care să aibă ca obiective eliminarea sau modificarea factorilor care influențează atitudinea și implicit să favorizeze integrarea școlară și ulterior în societate a elevului și viitorului adult cu cerințe speciale.

Chestionarul a fost utilizat pentru măsurarea atitudinii cadrelor didactice față de integrarea elevilor cu CES în învățământul de masă, în lucrarea de doctorat intitulată „Implicații educaționale ale jocului la școlarii cu cerințe educative speciale din școlile incluzive”.

Bibliografie

Allport, G., W. (1959). Attitudes. Handbook of Social Psychology (Ed. G. Lindzey), Massachusetts, USA, London England, Addison: Wesley Publishing Company, Inc Reading.

- Aniței, M. (2007). Psihologie experimentală. București: Polirom.
- Chelcea, S. (coord.). (2008). Psihosociologie: teorii, cercetări, aplicații. Iași: Polirom.
- Chircev, A. (1941). Psihologia atitudinilor sociale. Cu privire specială la români. Sibiu: Editura Institutului de Psihologie al Universității Cluj.
- Cliniciu, A., I. (2009). Metode de cercetarea cantitativă. Brașov: Editura Universității Transilvania.
- Cochran, H. K. (1997). The development and Psychometric Analyses of the Scale of Teachers' Attitudes Toward Inclusion (STATIC), accesat online la <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED415259.pdf>
- Eiser, J.R., J. Van Den Plight. (1988). Attitudes and Decisions. London: The Guernsey Press.
- Gregory, Jess L., Noto & Lori A. (2012). Technical Manual for Attitudes Towards Teaching All Students (ATTAS-mm) Instrument, accesat online la <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED537530.pdf>
- Gheorghe (Lupu), N. (2019). Implicații educaționale ale jocului la școlarii cu cerințe educative speciale din școlile incluzive. Teză de Doctorat nepublicată. Universitatea București.
- Iluț, P. (2004). Valori, atitudini și comportamente sociale: teme actuale de psihosociologie. Iași: Polirom.
- Larousse. (1998). Dicționar de psihologie. București: Univers Enciclopedic.
- Lupu, N. (2017). Teachers opinions towards the integration of students with special needs in mass education. Bulletin of the Transilvania University of Brașov, Series VII: Social Sciences/Law, Vol. 10 (59) No. 1, pp. 29-37.
- Neculau, A. (coord.). (2004). Manualul de psihologie socială. Iași: Polirom.
- Popescu-Neveanu, P. (1978). Dicționar de psihologie. București: Editura Albatros.
- Vrabie, D. (1975). Atitudinea elevului față de aprecierea școlară. București: Editura Didactică și Pedagogică

¹Asistent univ. dr. Universitatea Transilvania, Brașov
E-mail: nicoleta.lupu@unitbv.ro